Vysoké učení technické v Brně
Fakulta informačních technologií

Typografie a publikování – 2. projekt

Sazba dokumentů s matematickými výrazy

7. března 2013 Ferdinand Mravenec

1 Úvod

Tato úloha je zaměřena na sazbu titulní strany a textů, které obsahují matematické vzorce, rovnice (jako třeba (1), (2) a (3)) a prostředí (například definice 3.1 na straně 1 v sekci 3).

Na titulní straně je využito sázení nadpisu podle optického středu s využitím *zlatého řezu.* Tento postup byl probírán na přednášce. Pro sazbu matematických elementů byly využity balíky $\mathcal{A}\mathcal{M}\mathcal{S}$-LaTeXu.

2 Plynulý matematický text

Zásady pro sazbu matematiky v plynulém textu odpovídají zásadám pro smíšenou sazbu. V LaTeXu si můžeme sazbu opakovaných symbolů a jejich posloupností zjednodušit zavedením vlastních příkazů.

Pro množinu M označuje $\mathrm{card}(M)$ kardinalitu M. Pro množinu M reprezentuje M^* volný monoid generovaný množinou M s operací konkatenace. Prvek identity ve volném monoidu M^* značíme symbolem ε. Nechť $M^+ = M^* - \{\varepsilon\}$. Algebraicky je tedy M^+ volná pologrupa generovaná množinou M s operací konkatenace. Konečnou neprázdnou množinu M nazvěme *abeceda.* Pro $w \in M^*$ označuje $|w|$ délku řetězce w. Pro $W \subseteq M$ označuje $\mathrm{occur}(w, W)$ počet výskytů symbolů z W v řetězci w a $\mathrm{sym}(w, i)$ určuje i-tý symbol řetězce w; například $\mathrm{sym}(abcd, 3) = c$.

3 Sazba definic a vět

Pro sazbu definic a vět slouží balík `amsthm`.

Definice 3.1. Bezkontextová gramatika *je čtveřice* $G = (V, T, P, S)$*, kde*

V *je totální abeceda,*
$T \subseteq V$ *je abeceda terminálů,*
$S \in (V - T)$ *je startující symbol,*
P *je konečná množina* pravidel *tvaru* $q\colon A \to \alpha$*, kde* $A \in (V - T)$*,* $\alpha \in V^*$ *a* q *je návěští tohoto pravidla.*

Nechť $N = V - T$ *značí abecedu neterminálů. Pokud* $q\colon A \to \alpha \in P$, $\gamma, \delta \in V^*$, G *provádí derivační krok z* $\gamma A\delta$ *do* $\gamma\alpha\delta$ *podle pravidla* $q\colon A \to \alpha$*, symbolicky píšeme* $\gamma A\delta \Rightarrow \gamma\alpha\delta\ [q\colon A \to \alpha]$ *nebo zjednodušeně* $\gamma A\delta \Rightarrow \gamma\alpha\delta$*. Standardním způsobem definujeme* $\Rightarrow^n$*, kde* $n \geq 0$*. Dále definujeme tranzitivní uzávěr* $\Rightarrow^+$ *a tranzitivně-reflexivní uzávěr* $\Rightarrow^*$*.*

Algoritmus můžeme uvádět textově, podobně jako definice, nebo lze použít pseudokódu vysázeného ve vhodném prostředí (například `algorithm2e`).

Algoritmus 3.2. Ověření bezkontextovosti gramatiky. *Mějme gramatiku* $G = (N, T, P, S)$.

1. *Pro každé pravidlo* $p \in P$ *proveď test, zda* p *na levé straně obsahuje právě jeden symbol z* N.
2. *Pokud všechna pravidla splňují podmínku z kroku 1, tak je gramatika* G *bezkontextová.*

Definice 3.3. Jazyk *definovaný gramatikou* G *definujeme jako* $L(G) = \{w \in T^* \mid S \Rightarrow^* w\}$.

3.1 Podsekce obsahující větu

Věty a definice mohou mít vzájemně nezávislé číslování. Důkaz se obvykle uvádí hned za větou.

Definice 3.4. *Nechť* L *je libovolný jazyk.* L *je* bezkontextový jazyk, *když a jen když* $L = L(G)$*, kde* G *je libovolná bezkontextová gramatika.*

Definice 3.5. *Množinu* $\mathcal{L}_{CF} = \{L | L$ *je bezkontextový jazyk*$\}$ *nazýváme* třídou bezkontextových jazyků.

Věta 1. *Nechť* $L_{abc} = \{a^n b^n c^n | n \geq 0\}$*. Platí, že* $L_{abc} \notin \mathcal{L}_{CF}$*.*

Důkaz. Důkaz se provede pomocí Pumping lemma pro bezkontextové jazyky a je zřejmý, což implikuje pravdivost věty 1. ☐

4 Rovnice a odkazy

Složitější matematické formulace sázíme mimo plynulý text. Lze umístit několik výrazů na jeden řádek, ale pak je třeba tyto vhodně oddělit, například příkazem `\quad`.

$$\sqrt[3]{\tfrac{1}{4}b_2^3} \quad \mathbb{N} = \{1, 2, 3, \ldots\} \quad x^{y^y} \neq x^{yy} \quad z_{i_j} \not\equiv z_{ij}$$

V rovnici (1) jsou využity tři typy závorek s různou explicitně definovanou velikostí.

$$\begin{aligned} s(x) &= \sqrt{\frac{1}{k}\sum_{i=1}^{k} p_i (x_i - x)^2} \\ x &= -\left\{\Big[\big(a * b\big)^c - d\Big] + 1\right\} \qquad (1) \end{aligned}$$

V této větě vidíme, jak vypadá implicitní vysázení limity $\lim_{n\to\infty} f(n)$ v normálním odstavci textu. Podobně je to i s dalšími symboly jako $\sum_1^n$ či $\bigcup_{A\in\mathcal{B}}$.

V případě vzorce $\lim\limits_{x \to 0} \frac{\sin x}{x} = 1$ jsme si vynutili méně úspornou sazbu příkazem `\limits`.

$$\int_a^b f(x)\,\mathrm{d}x = -\int\limits_b^a f(x)\,\mathrm{d}x \tag{2}$$

$$\overline{\overline{A} \wedge \overline{B}} = \overline{\overline{A \vee B}} \tag{3}$$

Odkazy na číslované rovnice nebo matematické výrazy se mohou v textu vyskytovat jak před, tak i za jejich výskytem. Protože se rovnice číslují pomocí čísel v kulatých závorkách, měly by mít tuto podobu i odkazy na ně.

5 Složené zlomky

Při sázení složených zlomků dochází ke zmenšování použitého písma v čitateli a jmenovateli. Toto chování není vždy žádoucí, protože některé zlomky potom mohou být obtížně čitelné.

V těchto případech je možné nastavit standardní stupeň písma v podvýrazech ručně pomocí příkazu `\displaystyle` u vysázených vzorců nebo pomocí `\textstyle` u vzorců, které jsou součástí textu. Srovnejte:

$$\frac{\frac{x+y}{(a+b+c)^3} - \frac{x-y}{\frac{ac}{b}}}{1 - \frac{a+b}{c(a-b)}} \qquad \frac{\displaystyle\frac{x+y}{(a+b+c)^3} - \frac{x-y}{\displaystyle\frac{ac}{b}}}{1 - \displaystyle\frac{a+b}{c(a-b)}}$$

Tento postup lze použít nejen u zlomků.

$$\prod_{i=0}^{m-1} (n-i) = \underbrace{n(n-1)(n-2)\ldots(n-m+1)}_{m \text{ je počet činitelů}}$$

6 Matice

Pro sázení matic se velmi často používá prostředí `array` a závorky (`\left`, `\right`). Tyto příkazy vždy tvoří pár a nelze je použít samostatně.

$$\left(\begin{array}{cc} \widetilde{c+d} & a-b \\ \aleph & \tilde{b} \\ \vec{a} & \frac{a}{b} \\ \vartheta & \underrightarrow{AC} \end{array} \right)$$

$$\mathbf{C} = \left\| \begin{array}{cccc} c_{11} & c_{12} & \cdots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \cdots & c_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ c_{m1} & c_{m2} & \cdots & c_{mn} \end{array} \right\|$$

$$\left| \begin{array}{cc} d & e \\ t & u \end{array} \right| = du - et$$

Prostředí `array` lze úspěšně využít i jinde.

$$\binom{n}{k} = \left\{ \begin{array}{ll} \dfrac{n!}{k!(n-k)!} & \text{pro } 0 \le k \le n \\ 0 & \text{pro } k < 0 \text{ nebo } k > n \end{array} \right.$$

7 Závěrem

V případě, že budete potřebovat vyjádřit matematickou konstrukci nebo symbol a nebude se Vám dařit jej nalézt v samotném LaTeXu, doporučuji prostudovat možnosti balíku maker AMS-LaTeX. Analogická poučka platí obecně pro jakoukoli matematickou konstrukci v TeXu.